

ДУХОВНІ ЦІННОСТІ КОМАНДНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В ІНКЛЮЗИВНІЙ ОСВІТІ

SPIRITUAL VALUES OF TEAM INTERACTION IN INCLUSIVE EDUCATION

Стаття присвячена проблемі підготовки фахівців спеціальної освіти до роботи в умовах інклюзії в контексті реформування системи освіти України та євроінтеграційних процесів. Особлива увага приділена дослідженню ціннісних засад підготовки майбутніх фахівців до командної взаємодії в інклюзивній освіті. Підкреслено важливість командного підходу у виконанні завдань інклюзивного навчання, а саме повноцінної освіти та адаптації дітей з особливими освітніми потребами у сучасний простір. Підкреслено, що нині змінюється суспільний запит на підготовку фахівців спеціальної освіти. Наголошено на важливості доопрацювання теоретичної, практичної, психологічної підготовки здобувачів у закладі вищої освіти. Стверджується, що успішна інклюзивна освіта потребує формування гуманістичної освітньої системи, заснованої на цінностях, як-то: повага до різноманіття, до прав дитини, недопущення дискримінації та інших. Особлива увага приділяється значенню аксіологічного розвитку педагогів, які мають високі моральні стандарти та є носіями місії розширення інклюзії в суспільстві. З урахуванням цього обґрунтовано важливість аксіологічного (ціннісного) підходу до навчання майбутніх фахівців. Стаття відзначає також значення командної роботи та пріоритету цінностей, таких як взаємоповага, готовність до компромісу та пріоритет інтересів дитини. Визначено цінності інклюзивної освіти, а також цінності командної взаємодії в інклюзії (орієнтація на взаємодію, лідерство, емоційний інтелект, саморозвиток та ін.). Окремлено теоретико-практичні засади, які можуть бути використані при підготовці фахівців спеціальної освіти до командної роботи в умовах інклюзії. Дослідження зосереджене на виділенні невирішених раніше частин загальної проблеми, що забезпечує розвиток нових підходів до підготовки фахівців спеціальної освіти в інклюзивній освіті.

Ключові слова: аксіологічний підхід, цінності командної взаємодії, інклюзивна освіта, професійна підготовка фахівця, гуманізація освітнього процесу.

The article is devoted to the problem of training specialists in special education to work in the conditions of inclusion in the context of reforming the education system and European integration processes. Special attention is paid to the study of the value bases of training future specialists for team interaction in inclusive education. The importance of a team approach in fulfilling the tasks of inclusive education, namely full-fledged education and adaptation of children with special educational needs in the modern space, is emphasized. It is emphasized that the public request for the training of special education specialists is currently being changed. The importance of improving the theoretical, practical, and psychological training of applicants in the institution of higher education is noted. It is asserted that successful inclusive education requires the formation of a humanistic educational system based on values such as: respect for diversity, the rights of the child, non-discrimination and others. Special attention is paid to the importance of the axiological development of teachers who possess high moral standards and bear the mission of expanding inclusion in society. With this in mind, the importance of an axiological (value) approach to the training of future specialists is substantiated. The article also notes the importance of teamwork and the priority of values, such as mutual respect, willingness to compromise, and the priority of the child's interests. The values of inclusive education, as well as the values of teamwork in inclusion (orientation on interaction, leadership, emotional intelligence, self-development, etc.) are defined. The theoretical and practical principles that can be used in the preparation of special education specialists for team work in the conditions of inclusion are indicated. The research is focused on the identification of previously unresolved parts of the general problem, which ensures the development of new approaches to the training of special education specialists in inclusive education.

Key words: axiological approach, the value of teamwork, inclusive education, professional training of a specialist, humanization of the educational process.

УДК 378:376

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/59.15>

Каплієнко А.І.,

канд. пед. наук,
ст. викладач кафедри загальної педагогіки та спеціальної освіти Ізмаїльського державного гуманітарного університету

Супрун Д.М.,

докт. пед. наук, професор,
професор кафедри спеціальної психології та медицини Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Супрун М.О.,

докт. пед. наук, професор,
професор кафедри психокорекційної педагогіки та реабілітології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Аксиоматичного характеру набуває теза, що інклюзивна освіта – це спосіб стати суспільству на щабель вище у духовному сенсі. Можна стверджувати, що інклюзивна освіта – це потреба дня сьогоднішнього та майбутнього, потреба не тільки для дітей з особливими освітніми потребами та їхніх батьків, але й усього суспільства загалом, бо це іспит на людяність.

Філософсько-ментальна візія поступу суспільства на засадах істинних пріоритетів (життя, свобода, гідність, повага, добро, любов...) надає особливу роль консолідації зусиль усіх людей та, зокрема, об'єднаності та командності

(злагодженості) у питаннях розвитку інклюзивної освіти, створенні усіх умов для інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у соціум.

Першочергового значення тут набуває командний підхід як гармонійне об'єднання зусиль задля досягнення спільної мети, а саме повноцінної освіти та адаптації дітей з особливими освітніми потребами у сучасний простір. Одним із провідних чинників забезпечення успіху в соціалізації дитини є особистість компетентного фахівця, який усвідомлює на рівні переконань цінності командної взаємодії в інклюзії.

В умовах реформування системи освіти України з урахуванням євроінтеграційних процесів нагально постає питання якісної підготовки

фахівців, здатних працювати в нових умовах, бути гнучкими та відкритими до змін. Суттєвого доопрацювання вимагає проблема психологічної, теоретичної, практичної готовності педагогів і формування в них достатньої мотивованості для роботи в умовах інклюзії. Це, в свою чергу, спонукає до зміни підходів у професійній підготовці майбутніх фахівців у ЗВО. У відповідь на виклики сучасної системи освіти навчальні програми вимагають наповнення інноваційним змістом, що «буде сприяти не тільки теоретико-практичній підготовці педагога, а й його психологічній готовності працювати з особливими дітьми, взаємодіяти з їх батьками та командою супроводу дитини» [5, с. 350].

Саме духовне пізнання людської природи, світу дитини, процесів, які відбуваються в освіті, має стати основою підготовленості фахівця до професійної діяльності. Професійна підготовка фахівця, здатного до самовдосконалення, цілком відповідає сучасним тенденціям розвитку освіти та запиту суспільства. Водночас актуальності набуває взаємопроникнення знань з методики та теорії та їхнього практичного застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема духовно-ціннісного виховання особистості в освітньому середовищі наразі привертає все більше уваги дослідників. Роль морально-духовних цінностей в освітньому процесі розглядали Н. Ігнатенко, С. Резніков, цінності інклюзивної освіти вивчали Т. Собченко, Н. Смолянук, ціннісно-рольовий підхід до формування та розвитку команд проаналізувала В. Горбунова, ціннісні орієнтири на підготовку майбутніх спеціальних психологів розглянуто Д. Супрун і М. Супруном.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас духовні цінності командної взаємодії в інклюзивній освіті ще не були окремим об'єктом дослідження. З огляду на це, доречним вважаємо приділення особливої уваги аксіологічному (ціннісному) підходові до підготовки здобувачів вищої освіти до командної роботи в умовах інклюзивного навчання.

Мета статті полягає у визначенні аксіологічних засад підготовки фахівців спеціальної освіти до командної роботи в умовах інклюзії.

Виклад основного матеріалу. Аксіологічний підхід передбачає формування культури саморозвитку та самовдосконалення педагога впродовж професійної діяльності. У контексті командної роботи під ним розуміється поглиблення навичок командної взаємодії при безпосередньому оперті на цінності інклюзії.

Загалом цінність – це значущість, важливість чого-небудь. У контексті нашого дослідження говоримо саме про духовні (а не матеріальні) цінності, тобто ті, що мають духовну значимість.

Цінності – це категорія відносна. Вони формуються у суспільній свідомості та стають певним

еталоном і зразком поведінки. На свідомість і поведінку окремої особистості цінності впливають у тому випадку, коли особистість глибоко усвідомлює їх на рівні переконань, сприймає як дороговказ – ціннісну орієнтацію у світі людських моральних потреб [3, с. 188].

Відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови «ціннісна орієнтація – ставлення людини до фактів, явищ навколишньої дійсності з огляду на їх важливість, значущість, ставлення людини до матеріальних та духовних цінностей, система її установок, переконань, переваг, що виражається у її поведінці» [1, с. 1588].

Ціннісні орієнтації особистості можуть не збігатися з тими, що прийняті в суспільній свідомості. Іноді можуть виникати суттєві розбіжності, дисбаланс між персоніфікованою системою цінностей та еталоною, що провокує недостатню стійкість до суперечностей, що існують у соціумі. З огляду на це, вкрай важливим є формування гуманістичної освітньої системи, моральним взірцем якої є розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства. Саме такий гуманістичний потенціал має інклюзивна освіта.

Серед цінностей інклюзивної освіти можна виділити наступні: повага до різноманіття, цінність кожної дитини, розуміння її унікальності, пріоритетність прав дитини, недопущення дискримінації, зміщення фокусу уваги з порушень на ресурси здоров'я та можливості дитини, орієнтація на інтереси дитини, доступність і якість освітніх послуг, готовність надати додаткову допомогу та увагу, співучасть, міжвідомча співпраця, активне залучення батьків до навчального процесу.

Одна з неодмінних умов успішної розбудови інклюзивної освіти – наявність професіоналів, які відповідають високим моральним стандартам.

У цьому контексті важливим є аксіологічний розвиток педагога, здатного працювати в умовах інклюзивної освіти. Йдеться про педагога, який не тільки володіє набором необхідних професійних якостей (ініціативність, самостійне цілепокладання, здатність до самоорганізації, планування, саморозвитку, саморефлексії, педагогічного передбачення, творчості, структурування та аналізу власного педагогічного досвіду та досвіду колег, здатності працювати в команді), але й ментально готовий до здійснення професійних обов'язків на основі любові до людей, емпатії, розуміння, доброти, прийняття, співпереживання. Такий педагог стає не просто знавцем технологій з допомоги дитині з особливими освітніми потребами, а й носієм місії з розширення інклюзії не тільки в освіті, але й в суспільстві. А саме це потребує залучення усіх членів суспільства: від батьків «особливої» дитини, фахівців до представників громадських організацій, органів влади та місцевого самоврядування. Тісна взаємодія – запорука

успіху в інклюзивній освіті. Тож акмеологічний підхід у контексті підготовки майбутніх педагогів передбачає поглиблення навичок командної роботи при безпосередньому оперті на цінності інклюзії.

На нашу думку, командна взаємодія в інклюзивній освіті набуває глибокого гуманістичного сенсу: соціально орієнтованого, здоров'язбережувального, ціннісно-світоглядного.

Командна взаємодія не існує поза цінностями і ставленням кожного члена команди. Саме в такому полі взаємодії відбувається кооперація, інтеграція індивідуальних смислів і формуються унікальні – командні. Так, не лише команда спрямовує цінності своїх учасників, а й кожна людина змінює командні смисли та цінності, і навпаки.

Серед цінностей командної взаємодії – комплексний підхід до супроводу дитини, готовність до системної та неперервної роботи, взаємоповага, готовність до компромісу, уважність до думки колег, пріоритетність інтересів дитини, конфіденційність, дотримання етичних принципів.

Говорячи про цінності командної роботи, слід, на нашу думку, апелювати також до знань з філософії, етики, соціальної психології тощо.

Зазначимо, що суттєвими у структурі професійної діяльності особистості фахівця спеціальної освіти є мотиваційні складники. Мотивація зумовлює поведінку людини, а також наскрізно проходить крізь усі сфери психічної діяльності. Зупиняючи увагу на ціннісній орієнтації особистості, варто розуміти, що найсильніші мотивуючі потреби є соціально орієнтованими. Тож орієнтація на спілкування, на взаємодію, на підтримання стосунків, досягнення результатів у діяльності, на лідерство, взаємну відповідальність за результат, а також емоційний інтелект і вмотивованість до постійного саморозвитку і самовдосконалення є важливими маркерами фахівця, здатного працювати в команді.

Орієнтацію на взаємодію в даному контексті розглядаємо як цінність, тобто мається на увазі прийняття взаємодії як основи командної діяльності педагога, активна діяльнісна позиція щодо інших суб'єктів навчально-виховного процесу, увага до точок зору інших професіоналів. Вона включає прагнення до взаємодії, позитивне ставлення до діяльної комунікації з батьками та іншими фахівцями, педагогами, прийняття їх як партнерів у вирішенні проблем навчально-виховного процесу, прагнення зрозуміти та дослухатися до позицій інших членів команди.

Орієнтація на досягнення успіху пов'язана з націленістю дій фахівця спеціальної освіти на досягнення командної мети – розвиток дитини з особливими освітніми потребами. Звісно, виконання такої умови неможливе без віри в успіх дитини. Загалом орієнтація на досягнення успіху

включає вміння переглянути свою точку зору з урахуванням позицій інших членів команди; дібрати оптимальну стратегію досягнення максимального результату; всебічна підтримка дитини та мотивування батьків до спільної діяльності в інтересах дитини.

Оскільки будь-яка група, що об'єднана спільною діяльністю, повинна мати лідера, то і члени команди психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП мають володіти лідерськими якостями у тому чи іншому ступені вираженості. Так, доречно, аби в командні психолого-педагогічного супроводу дитини з ТПМ лідером виступав учитель-логопед.

Лідерство – тип міжособистісної взаємодії, що передбачає спонукання інших до дій. Його показниками є здатність впливати, надихати людей, організовувати роботу фахівців з дитиною з ООП; відповідальне ставлення до взятих обов'язків і прийнятих рішень.

Для командної взаємодії важливими є емпатія, можливість керувати своїми емоціями та емоціями інших членів команди з метою вирішення спільних задач. Це те, що ми називаємо емоційним інтелектом. Емоційна стійкість, стресостійкість, урівноваженість, адекватна самооцінка та об'єктивна оцінка інших людей, наполегливість, цілеспрямованість.

Тож підвалинами для здійснення командної взаємодії стають такі особистісні якості: готовність допомагати колегам, налаштованість на дружні стосунки, на обмін інформацією, бажання допомогти, розуміння спільних цілей команди, відповідальність, толерантність, емпатійність, стресостійкість, неконфліктність.

Командна взаємодія передбачає баланс цінностей, здатність кожного до інтерпретації власного досвіду до простору командної інтеракції.

Вважаємо, що підготувати до командної роботи майбутніх фахівців спеціальної освіти можливо за спеціально створених організаційно-педагогічних умов. Адже підготовка фахівців спеціальної освіти до командної роботи в умовах інклюзії – це цілісний складний і цілеспрямований процес, який здійснюється у кілька етапів, об'єднує традиційні та інноваційні підходи і має низку особливостей.

Так, окрім традиційних способів підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти, доречні й інноваційні, як-то включення технологій формування мотиваційно-ціннісної сфери, технологій формування професійно-особистісних якостей, технологій підготовки до інноваційної діяльності тощо.

В цілому, освітній процес у вищій школі повинен мати такі орієнтири:

- духовність як системоутворювальний та інтегруючий фактор навчання і виховання,
- активізація суб'єктної позиції здобувача як носія цінностей і ціннісних орієнтацій,

– індивідуалізація підготовки задля оволодіння кожним здобувачем вищої освіти цінностями інклюзії та командної взаємодії,

– духовно-практичний характер підготовки здобувача для забезпечення когнітивного, аксіологічного, діяльнісно-моделюючого аспектів формування духовної культури особистості.

Висновки. В умовах гуманізації освітнього процесу, де найголовнішою метою є розвиток особистості дитини, важливою задачею підготовки фахівця спеціальної освіти є прищеплення цінностей командної взаємодії. Аксіологічний підхід є стрижневим у моделі формування готовності майбутніх фахівців спеціальної освіти до командної роботи в інклюзивній освіті. Він ретранслює розвиток суспільства на засадах толерантності, рівності, поваги до різноманіття, соціальної відповідальності. Перспективним дослідженням у цьому напрямку видається обґрунтування освітніх технологій, які забезпечують реалізацію завдань духовно-ціннісного виховання особистості майбутнього фахівця як інтегрованої мети усього освітнього процесу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

2. Горбунова В.В. Психологія командотворення: Ціннісно-рольовий підхід до формування та розвитку команд : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 380 с.

3. Ігнатенко Н. Духовно-моральні цінності як основа формування світогляду особистості в освітньому середовищі сучасного ЗЗСО. С. 187-191. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/19902/1/53_IHNATENKO.pdf (дата звернення 08.05.2023).

4. Каплієнко А.І. Формування готовності майбутніх фахівців спеціальної освіти до командної роботи в умовах інклюзії : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т спец. педагогіки і психології ім. Миколи Ярмаченка. Київ, 2022. 246 с.

5. Собченко Т.М., Смолянук Н.М. Інклюзивне навчання у системі освіти України: теорія і практика. Духовно-інтелектуальне виховання і навчання молоді в XXI столітті : монографія. Харків : Вид. ВННОТ, 2019. С. 347-352.

6. Супрун Д.М., Супрун М.О. Методологічні орієнтири на підготовку майбутніх спеціальних психологів до позашкільної виховної роботи із учнями різних типів спеціальних закладів освіти як вимога часу. *Формування життєвої компетентності осіб з особливими освітніми потребами в системі позашкільної, спеціальної та інклюзивної освіти* : зб. наук. пр. за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2023. С. 242-246.